

УДК 372.035.6

НАТАЛІЯ МАЙБОРОДА

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА – ОСНОВНИЙ ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ ПАРАДИГМИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються проблеми творення виховного ідеалу патріота в українській педагогічній думці. Вказано на необхідність розуміння суті цього поняття для педагогічної науки, переосмислення його ролі в державотворенні, розвитку української нації. Висвітлено погляди вчених минулого та сучасності на особливості процесу становлення виховного ідеалу як ціннісного орієнтуру освітньо-виховної парадигми.

***Ключові слова:** виховання, патріотизм, патріотичне виховання, виховний ідеал, цінність*

Постановка проблеми. Швидкі суспільні зміни в Україні вимагають змін і перегляду напрямків освітньо-виховної парадигми. Тому постає проблема виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму, національної спрямованості, що прагне жити в сильній, правовій державі. Провідна роль у цій нелегкій справі належить двом головним інститутам виховання: батькам та педагогічним працівникам. Усвідомлення ними необхідності патріотичного виховання, визначення сутності виховного ідеалу українського народу та створення системи освітньо-виховних впливів на формування підростаючого покоління – основні ключові чинники державотворчих процесів, розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення виховного ідеалу для патріотичного, національного виховання розглядається у працях дослідників К. І. Чорної, В. Г. Кузя, О. І. Вишневського, Ю. Д. Руденка, В. В. Шевченка, А. М. Алексюк, С. Ю. Головчук та інших. Науковці доводять, що виховний ідеал має визначальне значення у вихованні патріотизму у підростаючого молодого покоління українців. Дослідження основних характерних рис виховного ідеалу українського народу провадилось із точки зору прояву їх у різноманітних сферах життя та побуту, різних соціальних обставин.

Метою статті є спроба аналізу та узагальнення науково-педагогічного досвіду українських учених минулого та сучасності з приводу особливостей творення виховного ідеалу в патріотичному вихованні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток педагогічних знань великою мірою залежить від знань теорії і практики, здобутих ученими минулого. Тому розглянемо погляди на проблеми творення виховного ідеалу громадянина-патріота видатних учених минулого: С. Ф. Русової, Г. Г. Ващенко та сучасності: М. Г. Стельмаховича, В. Ф. Шовкошитного, М. Б. Євтуха, А. Л. Ситченка, В. С. Болгаріної.

Активна громадська діячка, учасниця національно-визвольного руху, проповідниця прогресивних педагогічних ідей, авторка багатьох наукових праць С. Ф. Русова стала для вчительської громади взірцем патріота своєї нації. Будучи активним творцем української культури, етнонаціональної ментальності, проповідником ідей національної школи, що стали невичерпним джерелом вирішення актуальних проблем сучасної системи освіти, дослідниця вболівала за розвиток своєї української національної школи і виділяла такі засоби розвитку національних шкіл: мова, вивчення літератури, вивчення історії, релігії, географії, природознавства, шкільний театр, шкільні кооперативи, що матимуть соціальне, а не матеріальне значення. С. Ф. Русова звертає увагу на роль батьків, учителів, релігії, колективу у вихованні патріотичних почуттів дітей. Колектив вона вважала вирішальним, особливо коли в ньому існує самоврядування, що дає змогу навіть дітям дошкільного віку турбуватись один

про одного, захищати, проявляти співчуття, знаходити спільні інтереси, справи, ігри і тим самим вчитися бути громадянами.

Виховний ідеал, на думку С. Ф. Русової, повинен вироблятися під впливом народних традицій, ідеалів, що панують у суспільстві. Хоча під впливом часу погляди змінюються, проте незмінними залишаються добро, благочинність, моральність. «Сучасне виховання має розвинути в дітях добродетності, однаково потрібні й для дитини як майбутнього громадянина, і для самого громадянства як окремої національної спільності в її творчій життєвій праці та в її відносинах до других національних колективів. Ці добродетності, визначені сучасними педагогами, це: розум, воля, хоробрість, справедливість. Розум дає освіту, без освіти не може бути демократичного ладу: освіта для всіх, вона одна наближає народні маси до культурного поступу, до свідомої праці; вона ж дає змогу виявитися особливим здібностям і своєю працею сприяти більшому розвитку науки і мистецтва» [21, с. 17].

«Хай навкруги учня будуть рідні речі, щоб він в них кохався, привчався любити своє рідне, присвячувати йому всі сили свого духа і тіла. Любов до рідної країни – це перший найкращий крок до широкої вселюдської гуманності, пошана до людей – це вияв самоповаги й бажання собі й другим волі та незалежності» [21, с.15], – справедливо зауважує С. Ф. Русова.

Непересічну роль у становленні української педагогічної думки відіграв поборник правди і незалежності України Г. Г. Ващенко. Саме на засадах природного шляху розвитку людства, християнства й загальноєвропейської культури, які приводять до самостійного державного і культурного розквіту, співпраці з іншими народами, бачив побудову виховної системи українського народу, зокрема творення національного українського виховного ідеалу. У праці «Виховний ідеал», провідною ідеєю якої є виховання української молоді, служба Богові і Батьківщині («...коли ми хочемо виховати в українській молоді міцну волю і суцільність характеру, треба перш за все прищепити їм прагнення до високої мети, що об'єднувала б увесь український нарід» [18, с. 174]), висвітлив психічні та природні властивості українського національного виховного ідеалу:

високий інтелект (пам'ятки Київської Русі «Слово о полку Ігоревім», синтетичне мислення як основа творчості в галузі науки і техніки, видатні вчені та митці Росії К. Д. Ушинський, М. В. Гоголь, І.Ю. Рєпін, П. І. Чайковський були українського походження);

сила, міць, фізична витривалість, героїзм у прагненні до свободи, незалежності (боротьба з кочівниками, татарами, поляками, доба козацтва);

шляхетність, аристократизм (Святослав Хоробрий, Володимир Мономах, Григорій Сковорода);

почуття спільноти, любов до праці (хліборобська робота, чумакування, артілі, кооперативи);

родинність (одруження за взаємною згодою, в основі якого лежало почуття симпатії та кохання, вірність дружини чоловікові навіть після його смерті, шанобливе ставлення дітей до батьків);

емоційність, лагідна вдача, гостинність;

любов до природи, яка є джерелом найчистіших радощів людини;

глибока релігійність (віра в Бога, відданість його волі, любов до ближнього, смиренство, правдивість, любов до церкви, дотримання постів, пошана до старших і батьків; оспівування Бога в обрядових піснях, колядках, у творах церковних письменників Луки Жидяти, «Про покаяння», «Проти користюлюбства» Теодосія Печерського, «Поучення» Володимира Мономаха);

патріотизм («У визвольних змаганнях виявляли й виявляють високий патріотизм т.зв. прості люди, себто селяни й робітництво. Це є запорукою того, коли росте національна свідомість серед мас українського народу, то відродиться його героїзм і він здобуде собі свободу») [18, с. 173].

Глибокий аналіз цих якісних характеристик розкриває виховний ідеал українця ще від давніх часів княжої доби до сьогодення на основі фольклору і художніх творів класиків української літератури, мистецтва. Виховним ідеалом для вченого є творча, дієва особистість, яка дає про творення своєї держави, її розквіт, спокій, незалежність, посідає чільне місце

серед європейських держав. Для такої людини властива висока національна свідомість, виховати яку можна завдяки очищенню мови, культивуванню позитивних рис характеру, справедливому ставленню до інших народів та національностей, об'єднанню українських церков, громадському, мистецькому та гармонійному вихованню підростаючого покоління.

Відомий дослідник, палкий прихильник поглядів Г. Г. Ващенко М. Г. Стельмахович уважав, що «ідеал у загальному його трактуванні означає первообраз, взірець досконалості, кінцеву, вершинну ціль людських устремлінь» [20, с. 64]. Вчений виділяє три чинники формування особистості:

I – спадковість;

II – середовище (сім'я);

III – виховання власним прикладом.

Ці чинники є важливими, але за різних обставин кожен з них може стати вирішальним.

Педагогічна праця вченого «Виховники нової генерації» дає порівняльний аналіз розвитку виховної діяльності дошкільників в епоху більшовизму та в умовах незалежної України, адже «діти – то наш скарб неоціненний, найкращий цвіт нації, майбутнє нашого народу і дальша доля нашої української державности, завдяки яким кожен батько й мати мають реальну можливість повторити, розвинути й продовжити себе у своїх потомках» [20, с. 508]. Автор вказує на ті риси українців, яких слід позбутися (внутрішнє малоросійство, відчуття меншовартості, догматичного підходу та постулатів), уникнути (графоманії, національної підступності і безликісті, міжособної боротьби науково-педагогічних сил). А також вибудовує план дій щодо формування «виховників нової генерації» на принципах Європеїзму, національної соціалізації особистості, історизму, гуманізму, народності, людяності [20, с. 517].

Проблему творення виховного ідеалу сучасної системи виховання розглядав В. Ф. Шовкошитний. Учений ґрунтовно дослідив явище виховного ідеалу, зміну його змісту під впливом історичних епох. Так, виховний ідеал Київської Русі суттєво відрізнявся від ідеалу язичницької Русі тим, що відбувся перехід до іншої віри, іншого укладу життя, моралі. Чесноти запорозьких козаків були подібними до чеснот середньовічного лицарства і монахів, оскільки Запорізька Січ була лицарсько-чернечим орденом. «Багато чого з набору чеснот козацького лицарства можна й сьогодні покласти в основу національного виховання, а риси козака-лицаря мусять бути притаманні українському виховному ідеалові» [16, с. 77].

Виховання дітей на національному ґрунті та засадах народності, що є основою для вибудови виховного ідеалу як головної гуманістичної цінності, М.Б.Євтух вважає пріоритетним у виховній роботі з підростаючим поколінням. У своїх педагогічних працях дослідник справедливо зазначає: «Пізнання біологічних, генетичних, антропологічних, психологічних та інших особливостей своїх предків, осягнення їх героїчного минулого, історичної долі, ознайомлення з національною культурною спадщиною (літературною, науковою, художньою, театральною, музичною, педагогічною, видавничою та ін.), з традиціями українського народу (як загальнонародними, так і родинними) – все це сприятиме не тільки усвідомленню свого етносу, глибини культурної спадщини, а й появі інтересу, потреби в оволодінні цінностями рідного народу» [15, с. 112-113]. Участь у проведенні народних свят із піснями, танцями, приготованими спільно з дорослими стравами, виробами декоративно-ужиткового мистецтва, інсценізації, конкурси, відтворення стародавніх ритуалів, звичаїв, обрядів, мистецьких традицій рідного народу сприятиме ознайомленню вихованців з витоками національної культури, формуванню духовності і морально-етичних ідеалів, прищепленню любові до рідного краю, свого народу. Саме такі види діяльності приведуть до «стежки самостійного мислення і творення в національному дусі...» [15, с. 113] і допоможуть розкрити творчий потенціал підростаючого покоління патріотів.

Дослідник А. Л. Ситченко розкриває сутність українського виховного ідеалу через аналіз художньої літератури, яка здійснює на вихованців емоційний вплив, формує певні образи, уявлення, відчуття національної приналежності, зв'язок з історією свого народу. Надзвичайно цінним продуктом наукових пошуків автора виступає аналіз творчості українського майстра слова, письменника-патріота Спиридона Черкасенка, який завдяки наближенню до народної творчості «впевнено став на дорогу, второвану самим Шевченком» [3, с.185]. Його поезія, на

думку дослідника, допомагає у вихованні самосвідомості дітей, наскрізь пронизана патріотичними мотивами – ядром формування в молоді думок і почуттів, близьких національному виховному ідеалу [3, с. 185]. Зокрема, на прикладі драми «Северин Наливайко» Спиридона Черкасенка автор розмірковує над негативними проявами української ментальності, яких слід позбуватись молодому поколінню (розбрат і чвари, доносительство, зрадництво, амбітність) та водночас плекати «лицарський дух українського козацтва і відвагу його ватажків, зокрема Северина Наливайка» [3, с. 184].

На глибоке переконання А. Л. Ситченка, слово Спиридона Черкасенка навіює «новий, неперекручений образ української минувшини» – на зміну образу знедоленого, прогностичного люду повинні прийти звитяжні лицарі, мужні борці, здатні на самопожертву заради торжества нового світу. У цьому контексті А. Л. Ситченко пропонує виховувати підростаюче покоління українства на героїчних традиціях народу, «Адже така робота зачіпає чутливі струни юних душ, для яких завжди характерні готовність до подвигу, внутрішня потреба у Вчинку» [3, с. 178-179].

Дослідниця В. С. Болгаріна виховний ідеал тісно пов'язує з національною ідеєю, яка є домінуючим фактором існування українського народу. Завдяки ініціативності, дієвості, гуманності, здатності проникати в глибини суперечностей, робити тверді прорахунки, самопіднесенню, високій моральності, прагненню до успішності та квітучого життя, відбувається усвідомлення і досягнення людиною ідеалу в майбутньому. Сутність ідеалу людини полягає у перевірці часом, зв'язку між особистим життям і суспільним призначенням, які «дають змогу осмислювати себе через призму цінностей, в які вона повірила...Поза цим зв'язком немає для людини головного – смислу буття» [15, с. 18]. Отже, така позиція дозволяє ідеалам виступати у ролі регуляторів державотворчих процесів, побудови свідомого, розвиненого громадянського суспільства, утвердження незалежності нашої держави.

Плеяда українських учених минулого та сучасності прикладом виховного ідеалу українського народу вважає світоча правди і волі українського народу Тараса Григоровича Шевченка, який зумів змінити історичний розвиток українського народу і возвеличити його на весь світ, поклавши всю свою людську силу, розум, талант на жертвний камінь загальнолюдського блага. Квінтесенцією поглядів В. Ф. Шовкошитного на виховний ідеал, гідний для наслідування українськими юними патріотами, є «Шевченків герой, виплеканий його бунтівним генієм, піднесений його українським духом до розуміння Шляху рідного народу, готовий, як і сам Поет, на особисту жертву заради загального блага» [16, с. 85].

Висновки. Відтак, аналіз наукового доробку видатних педагогів та дослідників психічних та природних характеристик доводять, що для українського виховного ідеалу притаманні такі риси як розум, емоційність, лагідність, любов до природи, родинність, духовність, релігійність, мужність, героїзм. Сучасним виховним ідеалом є творча, дієва особистість, яка дбає про творення своєї держави, її розквіт, спокій, незалежність, поважає інші народи та національні меншини. Історія українського народу надзвичайно багата на образи звитяжних борців за волю і незалежність свого народу, які своєю переконливою життєвою позицією, незламною патріотичною силою, душею і тілом зуміли утвердити державність, засіяти зерно українства і вказали шлях до царини людської культури. Слава духовних провідників Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Григорія Сковороди, Софії Русової, Богдана Хмельницького, Северина Наливайка, Максима Кривоноса, Миколи Лисенка не згасає і сьогодні, адже вони сповідували найвищу мету життя людини – служіння своєму народові. Саме такі непересічні особистості – титани українського народу – повинні бути ціннісним орієнтиром патріотичного виховання, ядром національної ідеї, взірцем для наслідування підростаючим молодим поколінням. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у продовженні дослідження питання творення виховного ідеалу українського народу.

Список використаних джерел

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Григорій Ващенко. – Полтава: Ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. – 191с.
2. Ми є. Були. І будем Ми! Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури: Навчально-методичний посібник / За ред. Н. Й. Волошиної. – К.: Ленвіт, 2003, – 215 с.
3. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн 2 / За редакцією Є. І. Коваленко; Упоряд., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук, – К.: Либідь, 1997, – 320 с.
4. Стельмахович М. Вибрані педагогічні твори // У двох томах. – Т. 1: Українське національне виховання. / Упоряд.: Л. Калуська, В. Ковтун, М. Ходак / За заг. ред. Л. Калуської. – Івано-Франківськ. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2011. – 520 с.
5. Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. зб. / За заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К.: [б. в.], 1997, – 224с.
6. Шовкошитний В. Національно-патріотичне виховання в контексті українського державотворення: зб. наук. ст. / В. Шовкошитний. – Васильків: Вид «Колофон», 2005. – 166с.

Стаття надійшла до редакції 26. 02. 2015 р.

МАЙБОРОДА Н.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ИДЕАЛ ГРАЖДАНИНА-ПАТРИОТА – ОСНОВНОЙ ЦЕННОСТНЫЙ ОРИЕНТИР ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ПАРАДИГМЫ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются проблемы создания воспитательного идеала патриота в украинской педагогической мысли. Указана необходимость понимания сущности этого понятия для педагогической науки, переосмысления его роли в создании государства, развитии украинской нации. Освещены взгляды учёных прошлого и современности на особенности, роль социальных институций в процессе становления воспитательного идеала как ценностного ориентира образовательно-воспитательной парадигмы.

Ключевые слова: воспитание, патриотизм, патриотическое воспитание, воспитательный идеал, ценность

МАУВОРОДА Н.

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University, Ukraine

EDUCATIONAL IDEAL OF PATRIOTIC CITIZEN AS THE MAIN VALUABLE ORIENTATOR OF EDUCATIONAL AND EDUCATIVE PARADIGM IN UKRAINE

The article deals with problems of educational ideal of a patriot formation in Ukrainian pedagogical literature. The necessity of this concept understanding for pedagogical science is outlined; its role in state formation and Ukrainian nation development is reinterpreted. Scientists' of past and present opinion on social institutions role in the process of educational ideal development as the main valuable orientator of educational and educative paradigm is explained.

Key words: education, patriotism, patriotic education, the educational ideal, value